

KRÓNKA

EGY NEMZEDÉK A SZÍNHÁZ SZOLGÁLATÁBAN

Először fordult elő a szerb drámairodalom történetében, hogy egy egész írónemzedék egyidejűleg áll a színház szolgálatában. Ma már alaptalan az az állítás, hogy a szerb színműirodalom válságban van, és helytelen arról beszélni, hogy a színházak nem tanúsítanak kellő megértést a hazai írók művei iránt. Egy kis merészséggel ma már a belgrádi drámaírók köréről beszélhetünk — mondja Jovan Ćirilov, az ismert belgrádi rendező, a *Politikában* megjelent cikkében.

A kör összetétele eléggé heterogén. Vannak itt olyan írók, akik a sartre-i megfogalmazású „filozófiai szenzibilitás” drámáit írják, mint például Đorđe Lebović (A mennyei osztag, Alleluja); Miodrag Đurđević drámáiban filozófiai témákat variál.

Legnépesebb a mitikus drámákat írók csoportja. Ennek a drámafajtának külföldön jeles képviselői vannak (Cocteau, Giraudoux, Eliot és mások), Belgrádban pedig a legtehetségesebb drámaírók művelik: Jovan Hristić, Velimir Lukić és Borislav Mihajlović-Mihiz.

Legkevesebben azok vannak, akik társadalmi kérdéseket szólatatnak meg drámáikban (Vasko Ivanović, Slobodan Stojanović). A színpadi szatíra legkiemelkedőbb művelője Vladimir Bulatović-Vib, de meg kell említeni Slobodan Novakovićot, Brana Crnčevićet, és Saša Petrovićot is.

Ćirilov még két drámaírót említ ebből a körből. Az egyik Miodrag Pavlović, az ismert költő, esszéíró, elbeszélő, aki egyben igen termékeny színpadi szerző, sőt rádiójátékokat is ír. Színpadi műveinek fő jellegzetessége a kesernyés humor. A másik író Aleksandar Popović, akit Ćirilov a belgrádi drámaírók köre legsajátságosabb tagjának tekint. Művei — Ćirilov szerint — lefordíthatatlanok idegen nyelvre; helyhez kötöttségük ellenére is a legeurópaiabbak, s habár nyelvük provinciális, maguk a művek nem vidékiek, mivel Popović a szerb nyelv legsötétebb mélységeiből merít, s így benne van a szerb mentalitás. Alkotásai azonban nagyvilági jellegűek, akár Beckett vagy Ionesco művei.

ÉRTHETŐ VAGY ÉRTHETETLEN

Hét esztendei szünet után új verskötete jelenik meg Nagy Lászlónak. A költő ebből az alkalomból nyilatkozott az *Élet és Irodalom* munkatársának.

Beszélgetés közben természetesen felvetődött a közérthetőség kérdése. Erről Nagy László így vélekedik:

— A magam nevében írok... A magam nevében írok, s ha egy társadalmi óhajnak, akaratnak, akár fölháborodásnak sikerül hangot adnom, annak szívből örvendek. Bizonyos vagyok, hogy verseim sokakhoz szólnak. Tudom azt is, hogy néhány írásom sokaknak nehezen fölfogható, vagy majdnem érthetetlen. De nem mindig az én verseimben van a homály, hanem az esztétikailag képzetlenségben és a renyhékben. Nem kezdhettük újra az ábc-nél a költészetet. Tanuljanak ők is, legyenek figyelmesek, küzdjenek meg a versért... Megvetem azokat, akik egyetlen hivatásuknak érzik, hogy untalanul egyszerűségből vizsgáztassák le a költőt... Ezek kinevezik magukat a közvélemény képviselőinek, mindig és mindenütt felszólalnak, több levelet termelnek, mint a mocsári fűz. Ők nem a szolgálatra figyelmeztetik a költőt, hanem taszítanak a legrútabb szolgátságba.

Az irodalmi kritikáról ezt mondta:

— Beszélnek a kritika válságáról. A kritikusok vannak válságban, tán azért is, mert helyzetük bizonytalan. Ők maguk is tehetnek erről... Néhány kivételes egyéniségtől eltekintve, a kritikusok túlságosan sokszor változtatták nézetüket; olykor ma már maguk se tudják, melyik a sajátjuk. Ahelyett, hogy igyekeznének az egyetlen lehetséges, a később módosításra nem szoruló elvet alkalmazni: az irodalom értékeinek feltárását, az olvasók nevelését — máig is nem annyira a művet nézik, inkább azon töprenkednek, amit a szerző személyéről illőnek vélnék írni. Ezért az értékelésnek még akkor sincs hitele, ha benne a szakértelem vagy az irodalom iránti jóindulat is közreműködik. Az óvatoskodó gyávaság nemcsak a műalkotásban, a műbírálatban is a hazugság szülője. De lehet másképpen is rontani a kritika hitelét: jelentéktelen írásokat irodalmi ügyvé avatnak, „bátran” ostorozva hibáikat, szinte reklámot adva nekik — a kitűnő művek pedig olykor elvesznek a kritikusi közhelyek dzsungelében. Néha azt érzem, hogy a kritikus nem annak örül, hogy „igazi” mű született, hanem láthatóan az okoz neki örömet, ha beleköthet az íróba, s kioktathatja.

Önmaga problémáiról, vívódásairól ezt mondta Nagy László:

— Voltak illúzióim; jórészt magam végeztem velük. Hitemben, ami ifjúkorom óta éltet, megcsalátkoztam, megrendültem. Megrendüléseimet nem szégyellem. Hozzá tartoznak az emberi és költői sorshoz. Hűségem mindig kötött a néphez, akitől származom, akinek a nyelvén írok. Hű akartam lenni a magyar költészethez...

Közismert, hogy Nagy Lászlót meleg barátság fűzi egy másik magyar költőhöz, Juhász Ferenchez. Erről is szólt nyilatkozatában.

— Barátságom Juhász Ferencsel a legrégebb. A fekete suhanc-költő eljött a kollégiumba a festőnövendékhez, aki verset is ír. Néhány veséig ütó tekintet mindkét részről, pár szó a

költészetéről, s a barátság megkötődött. A sors kötötte tizenhét évvel ezelőtt, hajnalban... Jólesik egymásnak panaszkodnunk, vagy káromkodnunk... Cinkosok vagyunk a jóban, és nem zsványbecsület ez, mert a mi ügyünk nem a garázdaság, hanem az új magyar költészet...

Munkájáról, terveiről is beszélt Nagy László:

— Első nagyméretű munkám, a Sólymok vére 10 000 sor a bolgár népköltészetből. Hasonló méretűn fáradozok most, a délszláv népköltészetet szóiallatom magyarul... Szeretném a tervezett műfordításgyűjteményemet kiegészíteni Dylan Thomas, Majakovszkij s az amerikaiak néhány versével. Utolsó kötetem 1958-ban jelent meg... Rajtam múlt, hogy új kötetem ilyen sokáig váratott magára... A címe: *Himnusz minden időben*.

EGY TÉMA FEJLŐDÉSE

Thomas Mann halálának tizedik évfordulójáról világszerte megemlékeztek, főleg a német folyóiratok írtak róla sokat. A *Neue Rundschau* négy cikket szentelt a nagy írónak. Különösen Thomas Mann legkisebbik fiának, Michael Mann-nak az írása keltett nagy figyelmet. A legfiatalabb Mann-fiú Leverkusnről, a *Doktor Faustus* hősről írt, akit gyakran emlegetnek a hitlerista Németország képviselőjének torzképeként.

Michael Mann — Leverkusn egyéniségét elemezve — felhívja a figyelmet e különös ember eredetére.

Thomas Mann véleménye az volt, hogy egy mű gyökereinek mélyre kell nyúlniuk. A *Doktor Faustus* gyökerei is mélyek, keletkezések azonban még nyoma sem volt a politikai allegóriáknak. Thomas Mann 1901-ben így vázolta föl a mű hősenek jellemét: „Még ki nem alakult, de a szellemi mérgezés következtében diabolikus és károsan féktelen egyéniség”.

Michael Mann ezután édesapja egy korábbi, hosszú jellemzését idézi, amely a téma keletkezésének és kialakulásának tisztára egyéni alapjaira mutat:

A „transzponált önéletrajz”, aminek a mű indult, 1943-ban kénytelen volt más formát ölteni. Az író hozzászóokott ahhoz a gondolathoz, hogy nemzetét egy „kibővített énként” rajzolja meg önéletrajzában. Így: „Az ember azt hiszi, hogy önmagát adja, saját magáról beszél, közben — nini! — a mélyreható összefüggések és az öntudatlan kapcsolatok következtében valami olyasmít ír le, ami felülemelkedik egyéniségén. Sok minden játszik közre egy mű megírásakor: a felismerés, az igazság, a hagyományok, a közösség, de az egyéniségen belül is az a valami, ami előre, rejtett módon meghatározza a művet, s ez a legjobb. Kizárólag ez hozza össze az író és a nép szellemét.” (1925).

A reprezentatív tudatból jelentkezett már igen korán Thomas Mann-nak az a sokat vitatott hajlama, hogy művészi problematikáját egy nevezőre hozza korának politikai problematikájával és annak megoldásaival. A weimari köztársaság által hirdetett béke a kultúra és az állam között, ez a nagy kibékülés lényegében csak a *Varázshegy* Hansában egyesült ellentétek egy másik változata volt. És így a haldokló Jakob Józsefnek

osztott áldása: „a magas egekből és a lábunk alatt fekvő mélységekből fakadó áldás” nemcsak a Thomas Mann-i énföldötti képlete lett, hanem egy új humanizmus általános formulája is.

„A költő és a nép szelleme közötti találkozás” a *Doktor Faustus*ban sokkal kevésbé tudatos, mint Mann korábbi műveiben. A „nemzet tágabb énjének” átállított harmóniája — sokkal erősebben, mint korábban bármikor, szinte kikényszerítette a betegesen fékevesztett művészei szóló mesét. És az ördög segédelmével — nem ez volt-e „az igazi pillanat, amikor Németország fölismerheti magát a műben megfestett képen, ma, amikor Németországot szó szerint az ördög készül elvinni?” (1945).

NAPPALI ÉS ÉJJEЛИ VÁNDOROK

Erskine Caldwell, aki már sok izgalmas könyvet írt az amerikai néger problémáról, *In Search of Bisco* (*Kutatás Bisco után*) címmel új könyvet írt ugyanerről a témáról, amelyet Farrar, Straus és Giroux vállalata adott ki, és amelyről a *Saturday Review* így számol be:

Mister Caldwell áll a T-vel jelzett személy mögött, aki egy vadászkutya csökönységével kutatja az elveszett Bisco, a georgiai gyermekkori mulatt és minden bizonnyal göndör hajú játszótárs nyomát, azét az emberét, aki a legnagyobb benyomást gyakorolta az írora. Caldwell Ray-ben találja meg Bisco hasonmását, egy furcsa sorsüldözte fiatalemberben, akit kétévi kényszermunkára ítéltek, mert elloptott egy üstöt. A könyv néhány oldalának elolvasása után azonban világossá válik, hogy Bisco csak egyszerű kifogás, hogy Caldwell „nyomozhasson”: az, amit ő keres, több mint 60 éves fejjel és negyven könyvvel a háta mögött, éppen olyan illó és bizonytalan valami, mint a gyermekkori játszótárs rég elhalványult emléke, mint a déli államok fehér emberének lelkiismerete.

Miközben Bisco után jár, egy néger teherautó-sofőr arról a kiábrándulásról beszél, amelyben a háborús egyenjogúság után volt része, egy fehér fűszerkereskedő meg a jenkiket szidja, mert Harry Belafontet és Louis Armstrongot népszerűsítik, egy négerbarát liberalista pedig arról kívánja meggyőzni, hogy nincs mit félni a fehér csuklyás éjszakai lovasoktól, ha az ember lelkiismerete tiszta, ezzel szemben egy ingatlanügynök azt erősíti, hogy a négereknek még száz év leforgása után sem lesz elegendő sütnivalójuk.

A nyomozás Alabamán és Mississippin keresztül folyik, és egy mississippi ügyvéd — a Fehér Polgárok Tanácsának tagja — arról beszél, hogy „a város minden négere szívesen fekdünye egy fehér nővel... és senki sem tudja neki bebizonyítani, hogy rendben van, ha egy fehér leány négerrel folytat viszonyt...” Tennessee, Arkansas és Louisiana államokon vezet keresztül az út, négerék és fehérek egyfornán szemérmetlen nyomora és tudatlansága mellett, s végül Caldwell visszaérkezik arra a birtokra, ahol gyermekkorát töltötte. És ott egy öreg néger, miután elpanaszolja, hogy ifjúsága, élete munkában, robotolásban ment tönkre, beszámol Bisco szökéséről. Éjszaka költ útra, családjával együtt, egy nagy városba ment, ahol az éjszaka lovasai már előkelő ruhát viselnek.

BOTRÁNYOK ÉS LELEPLEZÉSEK

Roger Caillois, ismert francia író lemondott a Kritika Díjának bíráló bizottságában viselt tiszttségéről, mert a zsüri nyolc szavazattal hat ellenében Pierre Klossowsky regényét tün-tette ki.

Caillois a *Monde* című lapban meg is indokolta állásfoglalását, szemére vetette Klossowskynak megengedhetetlenül hanyag stílusát. Parázs vita keletkezett a cikk körül, több napilap is részt vett a „pörosztásban”, a *Nouvelle Revue Francaise* meg éppen terjedelmes cikket közölt Pierre Klossowskyról, hogy „írói, alkotói egyénisége és fontossága tisztán álljon abban a fényben, amit kétségtelenül megérdemel”. A kérdéses könyv címe *Babhommet*. A bizarr cím mögött — amely a szellem hagyomány szerinti kétneműségére utal —, úgy látszik, nem kevésbé furcsa mű rejtőzik.

A *Babhommet* a templomos lovagok rendjéről szóló legendát mítosszá alakítja, és az örökkönvaló visszatérés tapasztalatát barokkos fényben ábrázolja, így inkább komikussá, mint tragikussá teszi, akárcsak bizonyos keleti mesék. Mindez a túlvilágnak, — a szellemek birodalmának — zúravarában játszódik le, ahol természetes, hogy a láthatatlanság világosságában minden igazság elveszíti ragyogását, ahol az isten csak egy távoli, parányira kisebbedett bolygó, s ahol a halál elveszítette minden hatalmát: az emberek nem halandók, de nem is halhatatlanok, szakadatlan megújító változásnak vannak alávetve, távol vannak önmaguktól a mozgásnak abban az intenzitásában, amely egyedüli lényegüket alkotja és lényükből játékszert farag, ahol a hasonlóság nem hasonlít semmire — ilyenek a szerző mondatai, szavai, ilyenek az alakjai, ilyen az alkotása is, amelyből hiányzik a magyarázat, honnan, miért a visszatérés utáni vágy, az újjászületés óhaja, a megtisztulás utáni vágy.

Maurice Lanchot, a cikk írója Klossowsky könyveiről általában is szól:

„Elbeszélések, amelyek mesélnek, leírnak, vallanak, érdeklődést keltenek. Egyesek teológiai alkotásoknak tartják őket, mások erotikus, ismét mások lélekelemző írásoknak vélik. Az az érzésem, hogy nem kellene sokat adnunk az ilyenfajta osztályozásokra. Engem mindenekelőtt az az eredetiség hoz izgalmomba, amely egy új forma, egy a maga nemében egyedülálló, páratlan forma keresésében nyilvánul meg. Így, mit sem tudva a szerzőről, mit sem törődve vele, olvassuk valóban különös műveit. Minden bizonnyal az lesz az érzésünk, hogy valami komoly dolog játszódik le bennük és hogy ebben a komolyságban, amely a nevetésben is megnyilvánul, mindenképpen megmutatkozik annak a sorsa, aki ír, de érinti annak a végétét is, aki olvas”.

CSÁSZÁR HÁLÓKÖNTÖSBEN

Az osztrák televízió képernyőre alkalmazta Josef Roth *Radetzkymarsch* című híres regényét, és két ízben is sugározta. Az adás élénk érdeklődést keltett és kemény ellenállásba ütöközött, ugyanakkor sokan bírálták magát a regényt is, amiből

a tv-játék készült. Elsősorban is azért, mert a volt Osztrák—Magyar Monarchia tisztjeit kedvezőtlen helyzetekben, — például bordélyházban — mutatja be, másrészt pedig — és nem utolsósorban — azért, mert Ferenc József császárt és királyt hálóköntösben ábrázolja és, nem kiméli szenilitását.

A felhördülés okairól Alexander Lernet-Holenia ismert bécsi író is beszámolt, a *Wort in der Zeit* című lapban írt cikkében.

Az öreg császár torzképe nem más, mint a császár és az egész monarchia operetthangulatba állításának utolsó következménye. Jóval a monarchia bukása előtt, úgyszólván Ferenc József legjobb éveiben fölmagasztalták, agyoncukrozták a császárt és környezetét. Valójában a császár nem volt mindig közvetlen és kellemes ember, de mindenesetre tagja a Habsburg-Lotharingiai háznak, amely egy évezreden át nagyurakat vagy legalábbis olyan embereket adott a világnak, akik illőképpen tudtak viselkedni.

A Habsburg-Lotharingiai ház nagyságáról és tragikumáról azonban soha, egyetlen szó sem esett sem a Sissy című operettnben, sem a belőle készült filmben, hogy a Tavaszi paradéról és hasonló „művekről” ne is beszéljünk. Nem csoda hát, hogy egy fiatal embernek, amilyen Kehlmann rendező is, fogalma sincs arról, milyen is volt a császár valójában, s az sem csoda, hogy a császár alakját giccsé formálta, s ebben a törekvésében következetes maradván, hálóingben, az ágy szélén gubbasztva ábrázolta az uralkodót. Sőt, minden bizonnyal úgy vélekedett, hogy joggal gúnyolta ki az öregurat, hiszen senki sem háborodott föl a Sissy miatt, a „kedves, jó schönbrunni öregúr” miatt — ahogyan Ferenc Józsefet a sokféle ostoba operettnben ábrázolták. Mint mindig, múltunkat cukormázzal vontuk be — mondja keserűen a bécsi író.

AKASZTÓFAHUMOR

A folyóiratok lapozgatása közben nemegyszer meglepő és nem éppen a legkellemesebb hasonlatosságokra bukkanunk, s ilyenkor hajlamosak vagyunk arra is, hogy plágiumot kiáltunk. A párizsi *Les lettres nouvelles* július—augusztus—szeptemberi számában ráakadtunk egy írásra, amely Macedonio Fernandez argentinai íróról szól, akiről azt mondják, hogy előde és mintaképe Jorge Louis Borgesnak. A párizsi újság közli Fernandez néhány rövidebb írását is, közöttük az alábbi:

„Ga úr dr. Therapeutique páciense volt. Olyan kitartóan és olyan alázatosan járt hozzá, hogy végül is csak egy láb maradt belőle. Egyenként kihúzta a fogait, kivette a manduláit, kioperálta a gyomrát, a tüdejét, a veséjét, a lépét, a beleit, és most Ga úr szolgálja elment dr. Therapeutique-hoz, nézné meg Ga úr lábát is.

Dr. Therapeutique megvizsgálta a lábat, és fejszóválva mondotta:

— Persze hogy beteg. Egy lábával többje van, ami fölösleges, levágjuk.”

Egy nappal később a müncheni *Akzente* című folyóirat áprilisi számát lapozva Günther Kunert, igen tehetséges keletnémet költő néhány rövid, prózai írására bukkanunk. Egyik írása az

előbb idézethez való hasonlatossága miatt tűnt a szemünkbe:
„Mindenképpen súlyos betegség lehet, hiszen az orvosok a legzordabb arccal állják körül a páciens ágyát:

— Meg kell operálni!

A bal lábat persze. Nem, a jobbat. A vita és a veszekedés csak akkor ül el, amikor az orvosok megegyeztek benne, hogy a biztonság kedvéért levágják a beteg mindkét lábát. Altatás, műtét. A beteg némi megkönnyebbülést érez, ez azonban csak átmeneti jellegű. És az orvosok ismét ott állnak ágya körül.

— Rossz a vérkép!

Le kell vágni a beteg egyik kezét! Ezúttal nincs vita: a jobb kezét kell levágni. És mivel a műtét szépen, zavartalanul folyik, és a beteg mély narkózisban, kellemesen eszméletlen állapotban van, óvintézkedésként eltávolítják nemi szervét, mindkét fülét és a mellkasán levő szűrőket — gyökerestől. A fősebész második helyettese javasolja, hogy éljenek az alkalommal és vágják ki a beteg tarkócsontját is, indítványának azonban nem adnak helyet.

S amikor a beteg néhány nap múlva magához tér, megállapítja, hogy mindössze egy törzsből áll, amelyen a nyaka meg a feje ül, bal válláról pedig a karja lóg, de egy asszisztens-helyettes titkon és észrevétlenül levágta négy ujját. Csak a kisujja maradt meg.

Ezzel a kisujjal tapogatja végig a beteg az arcát, először a szemét (a szemorvos szabadságon volt), azután az orrát, a száját, a fogait, a nyelvét, majd visszatér az orrához, helyesebben az orrába, s jellegzetes fűrő mozdulatokat végez benne.

Amikor az orvosok meglátogatják, azt látják, hogy békésen, nyugodtan fekszik, kisujját kéjjel fúrva az orrába, ragyogva az elégedettségtől.

Az orvosok diagnózisa: a műtét kitűnően sikerült.”

A RÚTSÁG HALVÁNY ÁRNYÉKA

Köztudomású, hogyan kell esszét írni, úgy azonban, ahogy Mića Danojlić írja tanulmányait, senki sem ír. Mintha a szívéből, az epéjéből, a belsejéből tépné ki témáit, Danojlić nem engedi meg, hogy közéje és mondanivalója közé egy úgynevezett irodalmi közeg, bármiféle közvetítő oszonjon: olyan közvetlenséggel rendelkezik, mint egy kannibál, úgy, ahogyan utolsóként Tin Ujević írt.

Mića Danojlić a Delo júliusi számában az egyéni boldogtalanság ellen írt gúnyiratot:

„Az egyéni boldogtalanság a közösséggel szembeni ellenállás utolsó, kemény fellegvára, a jövővel szemben álló utolsó erődítmény. A múlt — az ember magányának történelme — veszedelmes közelségbe hozta az egyéni boldogtalanságot az egyénieskedéssel. És mi valahogy félünk is attól, hogy megszabaduljunk egyéni boldogtalanságunktól, rettegünk, hogy a szabadság elnyerésével elveszítjük egyéniségünket is. Így azután többszörösen gúzsba vagyunk kötve, meg vagyunk zsarolva. Az egyéni boldogtalanság — ez a bensőkben otthonos, könyörtelen, titkainkat jól ismerő érzés — hallgatásra kötelez ben-

nünket, és így — már gyökerében — megakadályoz minden közeledést. A lény legmélyebb zugába húzódva összehasonlíthatatlanul, megközelíthetetlenül, bezárva egy olyan térségbe, amely minden mozdulatot fölnagyít és eltúloz, áskálódik, gyűjtogat, kénye-kedve szerint, csak hogy megérinthesse sérthetlenségét, ránk kényszerítse homályát, misztikumát, babonáját, visszaél az emberi méltósággal, az üldözött vad ősemberi elhagyatottságára fokozza le, amelyet az ég is, a föld is, minden pillanatban elpusztítással fenyeget. Lesből támad, mindent fölnagyít, gonosz, rossz szándékú és a szó legigazibb értelmében embertelen, sőt emberellenes. A megfogalmazhatatlan fájdalom és boldogság a nehézkedési erő föltartóztathatlanságával, a fenyegetett egyén ösztönével zúdul az emberre, és mindebből csak a rútság halvány árnyéka látszik a napfényben, az ember arcán.”